

Ks. Karol ZADROŹNIAK*

**MŁODZIEŻ WIEJSKA WOBEC PROPOZYCJI UDZIAŁU WE MSZY ŚW.
TRANSMITOWANEJ PRZEZ MEDIA W OKRESIE PANDEMII COVID-19
W ŚWIECIE BADAŃ WŁASNYCH
PRZEPROWADZONYCH W PARAFII PW. ŚW. BARTŁOMIEJA
APOSTOŁA W KORYTNYCY ŁASKARZEWSKIEJ**

Treść: Wstęp, 1. Wyjaśnienie pojęć, 2. Pandemia koronawirusa – kontekst badań, 3. Badana grupa i przebieg badań, 4. Rezultaty, 4.1. *Radio*, 4.2. *TV*, 4.3. *Internet*; Zakończenie; Streszczenie; Summary: *The attitude of the rural youth to a proposal of participating in a holy mass online during the Covid-19 pandemic in the view of the own research conducted in the parish of Saint Bartholomew the Apostle in Korytnica Łaskarzewska*; Bibliografia.

Słowa klucze: wieś, radio, telewizja, internet, wartości wiejskie, młodzież wiejska, pandemia koronawirusa, transmisja mszy świętej, obostrzenia

Keywords: village, radio, TV, internet, rural values, rural youth, coronavirus pandemic, broadcast of the holy mass, restrictions

Wstęp

Każdy człowiek przychodzi na świat i wychowuje się w konkretnym środowisku życiowym. Najczęściej jest nim miasto lub wieś. Problematyka życia i edukacji w mieście jest często podejmowanym zagadnieniem w teologii pastoralnej i in-

* Autor, ksiądz diecezji siedleckiej (2016), magister teologii, absolwent Teologicznego Studium Licencyjnego KUL – specjalność: Duszpasterstwo Rodzin, student (doktorant) w Instytucie Nauk Teologicznych KUL, wikariusz parafii pw. św. Bartłomieja Apostoła w Korytnicy Łaskarzewskiej.

nych naukach społecznych. W ośrodkach miejskich łatwiej jest zorganizować grupę badawczą i można dostrzec wielość propozycji działań duszpasterskich. Ilościowo jest więcej młodzieży, więcej księży, więcej nauczycieli religii i liderów kościelnych. Kwerenda naukowa dobitnie ukazała, że życie i edukacja religijna na wsi są w literaturze o wiele rzadziej analizowane, niż można by przypuszczać. Dlatego w ramach niniejszego artykułu zajmiemy się zagadnieniem wsi i wartości, którymi kierują się ludzie żyjący na terenach wiejskich w perspektywie pastoralnej. W sposób szczególny skupimy się na uczestnictwie młodzieży wiejskiej w propozycjach medialnych rozwoju życia religijnego w czasie pandemii Covid-19, kiedy człowiek, chcąc rozwijać swoją wiarę, z konieczności, musiał korzystać z przestrzeni wirtualnej w spełnianiu niektórych praktyk religijnych.

Pomocą w powstaniu ankiety okazała się publikacja A. Kicińskiego¹, który przed laty badał w diecezji siedleckiej zarówno młodzież miejską i wiejską z perspektywy ich uczestnictwa w propozycjach religijnych w mediach. Spośród licznych publikacji poświęconych religijności Polaków podczas pandemii, dwie były szczególnie przydatne dla analizowanego tematu. Pierwsza to *Raport z badań interdyscyplinarnych* autorstwa M. Chmielewskiego, M. Nowak, P. Stanisza, J. Szulik-Kałuży i D. Wadeckiego poświęcony komunikacji Kościoła katolickiego w Polsce w okresie pandemii Covid-19². Drugi to badania zespołowe poświęcone transmisjom mszy św. online w Polsce autorstwa B. Przywary, A. Adamskiego, A. Kicińskiego, M. Szewczyka i A. Jupowicz-Ginalskiej³.

Problem artykułu można zawrzeć w pytaniu: na ile młodzież z parafii wiejskiej w diecezji siedleckiej korzystała z propozycji religijnych w mediach podczas pandemii Covid-19 i z jakich mediów korzystała? W teologii pastoralnej metody statystyczne są tylko naukami pomocniczymi, ale są przyczynkiem naukowym do późniejszej analizy pastoralnej. Na początku zastosowano więc metodę ilościową, która według definicyjnego ujęcia M. Łobockiego polega na ilościowym opisie

¹ A. Kiciński, *Radio, Tv, Internet, prasa na katechezie w diecezji siedleckiej*, w: S. Kulpańczyński (red.), *Środki audiowizualne w katechezie*, Lublin 2004, s. 173-181.

² M. Chmielewski, M. Nowak, P. Stanisza, J. Szulik-Kałuża, D. Wadowski (red.), *Komunikacja Kościoła katolickiego w Polsce w okresie pandemii Covid-19. Raport z badań interdyscyplinarnych*, Kraków 2022.

³ B. Przywara, A. Adamski, A. Kiciński, M. Szewczyk, A. Jupowicz-Ginalska, *Online Live-Stream Broadcasting of the Holy Mass during the COVID-19 Pandemic in Poland as an Example of the Mediatisation of Religion: Empirical Studies in the Field of Mass Media Studies and Pastoral Theology*, „Religions” 12 (2021), n. 4: 261, <https://doi.org/10.3390/rel12040261>.

i analizie faktów, zjawisk, procesów. Przedstawia je w formie różnych zestawień i obliczeń z uwzględnieniem nader często zarówno statystyki opisowej, jak i matematycznej⁴. Techniką badawczą był sondaż diagnostyczny, który według T. Pilcha „obejmuje wszelkiego typu zjawiska społeczne o znaczeniu istotnym dla wychowania, ponadto stan świadomości społecznej, opinii i poglądów określonych zbiorowości, narastania badanych zjawisk, ich tendencji i nasilenia. Chodzi tu więc o wszystkie zjawiska, które nie posiadają instytucjonalnej lokalizacji a wręcz odwrotnie są jakby rozproszone w społeczeństwie. Badania sondażowe mają na celu wykrycie ich istnienia oraz ukazanie wszystkich atrybutów strukturalnych i funkcjonalnych”⁵. Z punktu widzenia teologii pastoralnej zastosowano znany paradygmat: widzieć, osądzić, działać.

1. Wyjaśnienie pojęć

Na początku pochylimy się nad samą terminologią. Zobaczymy jak jest określana wieś, poznamy pojęcie wartości, a następnie, sprecyzujemy czym są wartości wiejskie. W elektronicznej Encyklopedii PWN znajdujemy zapis, że wieś to „określenie zasiedlonego odcinka terenu, stanowiącego historycznie ukształtowaną jednostkę osadniczą, której ludność zajmuje się głównie pracą na roli i czerpie z tej pracy podstawy egzystencji, co nadaje pojęciu „wieś” również znaczenie kategorii ekonomiczno-społecznej; w przenośni - warstwa chłopska (chłopi)”⁶. Założenia powyższej definicji, że osoby żyjące na terenach, określanych mianem wsi, „zajmują się pracą na roli i czerpią z tej pracy podstawy egzystencji”, coraz częściej nie znajduje potwierdzenia w rzeczywistości. Z racji niskiej „opłacalności” prowadzenia gospodarstw rolnych wielu mieszkańców terenów wiejskich, szuka zatrudnienia w większych ośrodkach miejskich, podejmując pracę w zawodach, często w żaden sposób nie związanych z rolnictwem. W dobie szybko zachodzących przemian społecznych, definicję wsi należy poddać uaktualnieniu.

Ustawa o urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych z 29 sierpnia 2003 roku określa wieś jako „jednostkę osadniczą o zwartej, skupionej lub rozproszonej zabudowie i istniejących funkcjach rolniczych lub związanych z nimi usługowych lub turystycznych, nieposiadająca praw miejskich lub statusu

⁴ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2010, s. 55.

⁵ T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1998, s. 50.

⁶ B.a., *Wieś*, w: Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/Wie%C5%9B.html> [23.05.2022].

miasta”⁷. Istotna dla dalszych rozważań jest również definicja sformułowana przez J. Turowskiego, który opisuje wieś jako „społeczność lokalną, której funkcję produkcyjną uzupełnia funkcja rodziny i czyni to w sposób jednolity z zachowaniem kontroli społecznej”⁸. Powyższa definicja podkreśla istotną funkcję rodziny jako konstytutywnego elementu społeczności lokalnej.

Po opracowaniu definicji „wsi”, skoncentrujemy się nad zagadnieniem wartości. J. Szczepański określa wartość jako „dowolny przedmiot materialny, czy idee lub instytucję, przedmiot rzeczywisty lub wyimaginowany, w stosunku do którego jednostki lub zbiorowości przyjmują postawę szacunku, przypisują mu ważną rolę w swoim życiu i dążenie do jego osiągnięcia odczuwają jako przymus”⁹. S. Kowalczyk ponadto podkreśla wewnętrzną treść, jaka jest zawarta w konkretnej wartości. Nazywa ją „właściwością obiektywno-jakościową”¹⁰, która pełni rolę motywatora, w dążeniu do osiągnięcia upragnionej wartości. Wartość jako cel dążeń człowieka powinna odpowiadać jego potrzebom. Wartości mogą być różne, w zależności od tego, czy dotyczą sfery fizycznej, psychicznej czy duchowej człowieka¹¹. W pedagogice i w praktyce pedagogicznej przyjmuje się zasadę, że wartości mają swój obiektywny charakter¹².

Życie w konkretnym środowisku (np. wiejskim) i w konkretnej kulturze pozwala nam z ogółu wartości wydzielić wartości wiejskie¹³. K. Chałas definiuje je jako „zespół wartości ze sobą zintegrowanych, bytujących z natury w środowisku wiejskim, określający tożsamość wsi i decydujący, że wieś staje się wartością autoteliczną, pożądaną dla jej mieszkańców, innych grup społecznych, całej społeczności ludzkiej”¹⁴. W zależności od tego z czym powiążemy system wartości wiejskich, ich

⁷ Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, *Ustawa z dnia 29 sierpnia 2003 r. o urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych*, Dz.U. 2003 nr 166 poz. 1612.

⁸ J. Turowski, *Socjologia. Małe struktury społeczne*, Lublin 1993, s. 11.

⁹ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 97-98.

¹⁰ S. Kowalczyk, *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*, Lublin 2006, s. 133.

¹¹ Tamże.

¹² Zob. K. Chałas, A. Maj, *Teorie wartości – obiektywistyczne i subiektywistyczne*, w: K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*, Radom 2016, s. 1169.

¹³ Zob. K. Chałas, A. Bodora, M. Buk-Cegiełka, *Aksjologiczny potencjał środowiska wiejskiego źródłem szans integralnego rozwoju i wielostronnej aktywności uczniów T. I. Przyroda – Ekologia – Praca rolnika – Przedsiębiorczość – Kultura ludowa – Integracja społeczna*, Lublin 2022, s. 24.

¹⁴ K. Chałas, *Wychowanie ku wartościom wiejskim jako szansa integralnego rozwoju wychowanka*, Lublin 2007, s. 102-103.

ilość, rodzaj i hierarchia może być różna. Jeżeli przyjmiemy za J. Styk, iż wiejskie wartości są mocno związane ze środowiskiem naturalnym, wśród tych wartości można wymienić: ziemię, która jest jednym z fundamentów gospodarstwa rolnego; rodzinę oraz pracę na roli i prowadzenie gospodarstwa domowego¹⁵. Jeżeli jako źródło wartości wiejskich wskażemy działania, jakie podejmują rolnicy, to przesuwamy akcent ze środowiska naturalnego, które wcześniej było w centrum, na działanie człowieka, który poprzez własną aktywność tworzy kulturę. W tym podejściu B. Urgacz wskazuje na następujące wartości: styl życia, dziedzictwo kulturowe, uczucia i praca¹⁶. Temat wartości wiejskich podejmował również w swoim nauczaniu Jan Paweł II. Papież odnosił te wartości do rodziny i jej rozwoju. Wskazywał, że podstawową i integrującą wartością dla ludzi żyjących na terenach wiejskich jest ziemia. Kolejne wartości, na które wskazywał Ojciec Święty są mocno z nią związane. Są nimi: praca na roli, miłość do ziemi, przyroda. Jan Paweł II mocno akcentował miłość rodziny, która powinna być oparta na mocnych fundamentach. W relacjach rodzinnych i społecznych ważna jest przyjaźń i gotowość niesienia pomocy potrzebującym. Wśród wartości wiejskich papież wymienił poczucie religijne, otwartość i ufność wobec Pana Boga oraz pielęgnowanie miłości do Maryi¹⁷. Mówiąc o wartościach wiejskich Ojciec Święty zwracał uwagę na dwie ważne kwestie. Po pierwsze należy robić wszystko, aby zachować te tradycje, które były przekazywane z pokolenia na pokolenie i przetrwały do dzisiejszych czasów. Z drugiej strony należy mieć świadomość, że świat nieustannie się rozwija, co niesie za sobą wiele nowych odkryć, które mogą przyczynić się do rozwoju osobowego człowieka, jego relacji w społeczeństwie i pomóc w realizacji codziennych zadań i obowiązków¹⁸.

Młodzież wiejska to w tych badaniach – młodzież z klas VI-VIII. Na terenie parafii nie ma szkół średnich i młodzież po ukończeniu szkoły podstawowej udaje się najczęściej do miast, aby kontynuować naukę. Określa się ją mianem „młodzieży starszej”. Początkowo badano różne inicjatywy duszpasterskie prowadzone

¹⁵ Zob. J. Styk, *Chłopski świat wartości*, Włocławek 1993, s. 14-33.

¹⁶ Zob. B. Urgacz, *Osobowa koncepcja kultury wsi. (W analizie strukturalno-funkcjonalnej)*, Warszawa 1991, s. 29.

¹⁷ Zob. Jan Paweł II, *Papież pragnie być waszym głosem. Przemówienie wygłoszone podczas spotkania z Indianami w Cuilapán (Meksyk, 29.01.1979)*, w: *Ojciec święty do rolników. Dokumenty, przemówienia, homilie*, opr. E. Marciniak, Włocławek 1991, s. 13.

¹⁸ Zob. Jan Paweł II, *Co się stało z przykazaniem <<nie cudzołóż>> w naszym polskim życiu? Homilia wygłoszona podczas Mszy Św. przy kościele Bożego Miłosierdzia w Łomży (5.06.1991)*. „L'Osservatore Romano” /wyd. polskie/ 1991, nr 5, s. 39.

w mediach, które podała młodzież, nie tylko te online, ale także te drukowane m.in. w tygodniku *Echo Katolickie*. Na potrzeby tego artykułu skupiono się głównie na udziale w praktykach religijnych online, a także na udziale w tej formie w nauczaniu religii katolickiej w szkole. Z różnych narzędzi medialnych wyodrębniono radio, telewizję i internet.

2. Pandemia koronawirusa – kontekst badań

Od dnia 4 marca 2020 roku, kiedy w Polsce pojawił się pierwszy przypadek zarażenia wirusem SARS-Cov-2¹⁹, mieszkańcy naszej ojczyzny zostali skonfrontowani z nową, dotychczas niespotykaną sytuacją. Kolejne dni przynosiły nowe informacje na temat zakażeń, a w ślad za tym podejmowane były przez władze państwowe decyzje, które miały na celu zapewnienie bezpieczeństwa wszystkim obywatelom i przebywającym na terenie Polski. Od dnia 12 marca 2020 roku wszystkie szkoły i uczelnie wyższe zostały zamknięte i przeszły na zdalną formę prowadzenia zajęć. Dnia 20 marca 2020 roku Prezes Rady Ministrów Mateusz Morawiecki oficjalnie ogłosił stan epidemii w Polsce. Restrykcje pandemiczne objęły też dziedzinę praktyk religijnych. Od 31 marca 2020 roku zostały wprowadzone obostrzenia dotyczące ilości osób mogących uczestniczyć w publicznym kulcie religijnym sprawowanym w kościołach. Formy restrykcji były różne. Najbardziej dotkliwe dla wiernych były one w okresie od 31 marca do 11 kwietnia 2020 roku, gdyż w zgromadzeniach religijnych mogło uczestniczyć tylko 5 osób, nie licząc osób duchownych czy pracowników kościelnych. Od 12 kwietnia we wspólnej modlitwie mogło wziąć udział 50 osób. W okresie późniejszym pandemii obostrzenia były zmieniane, proporcjonalnie do ilości zakażeń i zgonów z powodu Covid-19²⁰.

W związku z zaistniałą sytuacją pandemiczną Stolica Apostolska²¹, Konferencja Episkopatu Polski oraz Komisje jej podległe²², jak i poszczególni biskupi die-

¹⁹ Ministerstwo Zdrowia, *Pierwszy przypadek koronawirusa w Polsce*, <https://www.gov.pl/web/zdrowie/pierwszy-przypadek-koronawirusa-w-polsce> [25.05.2022].

²⁰ Pełne kalendarium związane z obostrzeniami zob. A. Strużyk, *Pandemia koronawirusa na świecie i w Polsce – kalendarium*, <https://www.medicover.pl/o-zdrowiu/pandemia-koronawirusa-na-swiecie-i-w-polsce-kalendarium,7252,n,192> [25.05.2022].

²¹ Przykładowe dokumenty Stolicy Apostolskiej: Penitencjaria Apostolska, *Dekret (22.10.2020)*, <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/dekret-stolicy-apostolskiej-przez-caly-listopad-a-nie-tylko-przez-8-dni-od-uroczystosci-wszystkich-swietych-bedzie-mozna-otrzymac-odpust-zupelny-dla-wiernych-zmarlych/> [25.05.2022]; Penitencjaria Apostolska, *Dekret (19.03.2020)*, <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/dekret-penitencjarii-apostolskiej-odnosnie-przyznania-specjalnych-odpustow-dla-wiernych-w-obecnej-sytuacji-pandemii/> [25.05.2022].

²² Przykładowe dokumenty struktur KEP zob.: *Komunikat Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscy-*

cejalni określali szereg wytycznych, jak w sposób bezpieczny dla wiernych oraz kapłanów sprawować w tym czasie posługę duszpasterską, a zwłaszcza sakramentalną. Ponadto biskupi, na terenach im podległych udzielali dyspens od realnego uczestnictwa w praktykach religijnych, udostępniając tymczasowo możliwość uczestnictwa we mszy św. czy innych nabożeństwach poprzez transmisję Eucharystii „na żywo” w radiu, telewizji czy online w internecie. Przykładem takiej troski o duchowe jak i fizyczne dobro swoich diecezjan, jest Biskup Siedlecki Kazimierz Gurda, który na terenie diecezji siedleckiej określił zasady porządkujące posługę duszpasterską²³.

Dnia 20 czerwca 2021 roku zostały zniesione dyspensy od obowiązku uczestnictwa w Eucharystii w niedziele i święta nakazane. Dokonało się to jednocześnie we wszystkich diecezjach Kościoła katolickiego na terenie Polski. Taką uchwałę podjęli biskupi zgromadzeni na 389. Zebraniu Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski w Kalwarii Zebrzydowskiej²⁴. Natomiast dnia 16 maja 2022 roku stan epide-

pliny Sakramentów KEP (02.04.2020), <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/komunikat-komisji-ds-kultu-bozego-i-dyscypliny-sakramentow-kep/> [25.05.2022]; *Apel Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski o przestrzeganie zasad bezpieczeństwa sanitarnego podczas uroczystości religijnych (26.03.2021)*, <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/apel-przewodniczacego-konferencji-episkopatu-polski-o-przestrzeganie-zasad-bezpieczenstwa-sanitarnego-podczas-uroczystosci-religijnych/> [25.05.2022].

²³ Zarządzenia i Komunikaty Biskupa Siedleckiego: K. Gurda, *Zarządzenie Biskupa Siedleckiego Kazimierza Gurdy w związku z wprowadzeniem stanu zagrożenia epidemicznego (14.03.2020)*, <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/zarzadzenie-biskupa-siedleckiego-po-wprowadzeniu-stanu-zagrozenia-epidemiologicznego/> [5.08.2022]; K. Gurda, *Zarządzenie Biskupa Siedleckiego Kazimierza Gurdy w związku z pandemią koronawirusa (12.03.2020)*, <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/zarzadzenie-biskupa-siedleckiego-w-zwiazku-z-pandemia-koronawirusa/> [5.08.2022]; K. Gurda, *Rozporządzenie Biskupa Siedleckiego na czas trwającej epidemii koronawirusa oraz obchodów Wielkiego Tygodnia i Triduum Paschalnego (26.03.2020)*, <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/rozporzadzenie-biskupa-siedleckiego-na-czas-trwajacej-epidemii-koronawirusa-oraz-obchodow-wielkiego-tygodnia-i-triduum-paschalnego/> [5.08.2022]; K. Gurda, *Dekret Biskupa Siedleckiego w sprawie ślubów w piątek (15.04.2020)*, <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/dekret-biskupa-siedleckiego-w-sprawie-slubow-w-piatek/> [5.08.2022]; K. Gurda, *Zarządzenie Biskupa Siedleckiego Kazimierza Gurdy dotyczące Pierwszej Komunii św. w trwającym stanie epidemicznym (18.04.2020)*, <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/zarzadzenie-biskupa-siedleckiego-kazimierza-gurdy-dotyczace-pierwszej-komunii-sw-w-trwajacym-stanie-epidemicznym/> [5.08.2022]; K. Gurda, *Komunikat Biskupa Siedleckiego Kazimierza Gurdy w związku z wprowadzeniem w Polsce nowych obostrzeń sanitarnych (17.10.2020)*, <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/komunikat-biskupa-siedleckiego-kazimierza-gurdy-w-zwiazku-z-wprowadzeniem-w-polsce-nowych-obostrzen-sanitarnych/> [5.08.2022]; K. Gurda, *Dekret Biskupa Siedleckiego o możliwości zyskania dyspensy do zawarcia małżeństwa w piątek (25.02.2021)*, <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/dekret-biskupa-siedleckiego-o-mozliwosci-zyskania-dyspensy-do-zawarcia-malzenstwa-w-piatek/> [5.08.2022].

²⁴ B.a., *Zniesienie dyspens od uczestnictwa w niedzielnej Mszy świętej od 20.06.2021*, <https://archidiecezjalubelska.pl/blog/zniesienie-dyspens-od-uczestnictwa-w-niedzielnej-mszy-swie->

mii Covid-19 w Polsce został zniesiony, a obecnie pozostaje stan zagrożenia epidemicznego²⁵.

3. Badana grupa i przebieg badań

Okres pierwszej fali epidemii Covid-19 był nowym wyzwaniem dla Kościoła katolickiego, aby w sposób niespodziewany i kompleksowy pozostać z wiernymi w kontakcie przynajmniej przez media. Doświadczenia tego czasu stały się także wyzwaniem dla pracy duszpasterskiej na wsi. Anonimowe badania ankietowe zostały przeprowadzone w szkołach podstawowych działających na terenie parafii pw. św. Bartłomieja Apostoła w Korytnicy Łaskarzewskiej w diecezji siedleckiej. Historia parafii ma swój początek w XIV wieku. Pierwszy kościół parafialny wzniesiono w 1326 roku. W 1775 roku uległ zniszczeniu w wyniku pożaru. Świątynia parafialna, w której obecnie sprawuje się posługę duszpasterską, została poświęcona w 1932 roku przez ówczesnego biskupa diecezji siedleckiej Henryka Przeździeckiego²⁶. Jest to typowa parafia na terenach wiejskich. W parafii od 2018 roku posługę duszpasterską pełni autor niniejszego artykułu, stąd technika badań sondażowych uzupełniona jest o obserwację uczestniczącą. Badania prowadzone były wśród uczniów klas VI, VII i VIII w trzech szkołach na terenie gminy Trojanów: w Szkole Podstawowej im. Bolesława Grudniaka w Trojanowie, w Szkole Podstawowej im. św. Jana Pawła II w Korytnicy Łaskarzewskiej oraz w Szkole Podstawowej w Woli Koryckiej. Badaniom zostali poddani także uczniowie Szkoły Podstawowej w Kaleniu Drugim, która należy do gminy Sobolew. Gmina Trojanów²⁷ i gmina Sobolew²⁸ to gminy wiejskie. Obie należą do województwa mazowieckiego, powiatu garwolińskiego. Na terenie gminy Trojanów mieszka 7 201 osób. Gmina Sobolew ma 8 164 mieszkańców. Od strony administracji eklezjalnej powyższe gminy należą do dekanatu łaskarzewskiego w diecezji siedleckiej. Anonimowe ankiety przeprowadzono w listopadzie i grudniu 2021 roku. Próba badawcza objęła 141 osób młodych z diecezji siedleckiej. Badana grupa składała się z 71 chłopców i 70 dziewcząt. Bada-

²⁵ B.a., *Zniesienie stanu epidemii COVID-19 (...)*, <https://szczepienia.pzh.gov.pl/zniesienie-stanu-epidemii-covid-19-obowiazuje-stan-zagrozenia-epidemicznego/> [25.05.2022].

²⁶ Zobacz więcej: B.a., *Historia parafii Korytnica Łaskarzewska*, http://parafia-korytnica.pl/?page_id=97 [5.08.2022].

²⁷ Zobacz więcej: B.a., *Gmina Trojanów w liczbach*, https://www.polskawliczbach.pl/gmina_Trojanow [5.08.2022].

²⁸ Zobacz więcej: B.a., *Gmina Sobolew w liczbach*, https://www.polskawliczbach.pl/gmina_Sobolew [5.08.2022].

nia prowadzone były w ramach lekcji religii, pod opieką nauczycieli.

Współczesny przekaz wiary „nieuchronnie krzyżuje się ze wszystkimi wymiarami komunikacji i właściwymi jej narzędziami. Dogłębne zmiany w sferze komunikacji, widoczne na poziomie technicznym, wywołują zmiany kulturowe” (Zob. Dyrektorium o Katechizacji, 213). Kościół katolicki w obszarze mediów ewoluował swe podejście i dziś w pełni z nich korzysta. Diecezja siedlecka korzysta z mediów w procesie ewangelizacji i w codziennych działaniach pastoralnych. Diecezja wydaje tygodnik *Echo Katolickie*, prowadzi *Katolickie Radio Podlasie*, Regionalny Portal Informacyjny *Podlasie24* i Diecezjalną Telewizję Internetową FARO.TV.

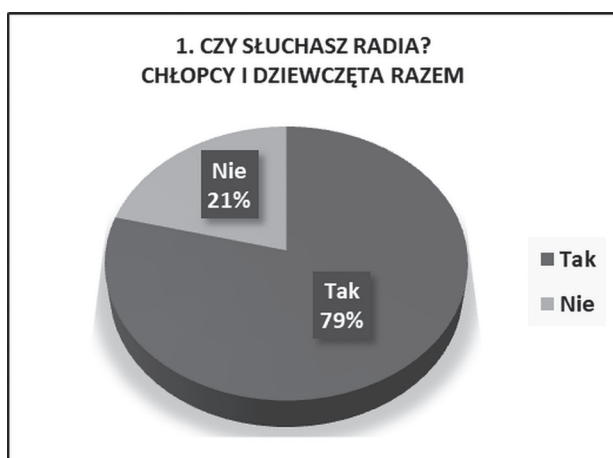
4. Rezultaty

Rezultaty badań wśród młodzieży wiejskiej, która uczestniczyła we mszy św. transmitowanej przez media w okresie pandemii Covid-19 są ważnym punktem wyjścia do przygotowania współczesnego programu duszpasterskiego, w którym ten etap pandemiczny miał także swój wkład w ich rozwój religijny. Wśród wykorzystywanych środków masowego przekazu skupiono się na 1) transmisjach radiowych, 2) telewizyjnych i 3) internetowych.

4.1. Radio

W dobie mediów cyfrowych toczy się dyskusja, czy radio nie odejdzie na dalszy plan, a przede wszystkim, czy młodzież nie przestanie go słuchać. Na pytanie, czy słuchasz radia, 79% ankietowanych zadeklarowało, że słucha go codziennie. Słuchający radia stanowią 73% w grupie chłopców, 86% w grupie dziewcząt. Z powyższych danych wynika, że w 27% ankietowanych chłopców i 14% odpowiadających dziewcząt nie słucha radia.

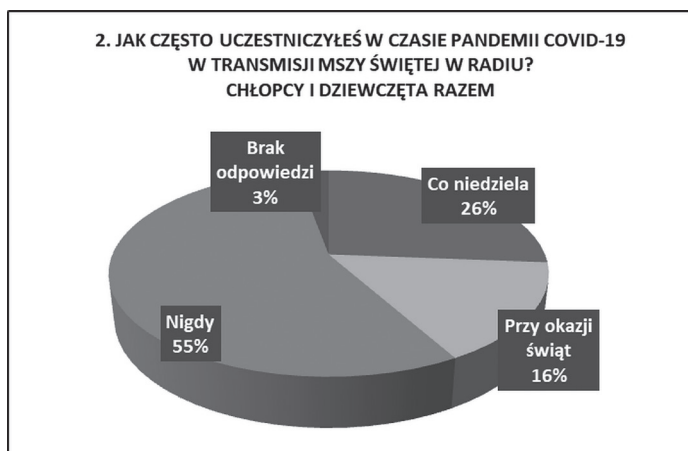
Wykres 1. Słuchalność radia wśród młodzieży wiejskiej

Większość badanych chłopców (73%) i dziewcząt (86%) słucha radia. Wśród chłopców można zauważyć tendencję, że im są oni starsi tym mniej chłopców słucha stacji radiowych. Wśród respondentów więcej dziewcząt, niż chłopców zadeklarowało, że słucha radia. Wśród rozgłośni radiowych o profilu katolickim uczniowie najczęściej wymieniali *Radio Maryja* – 52,5%. Następnie *Katolickie Radio Podlasie* wymieniło 19,1% pytanym. Ciekawostką jest fakt, iż do rozgłośni radiowych respondenci zaliczają TV TRWAM – 7,8%, a *Radio Lublin* wymieniło 4,3% pytanym. 36,9% badanych zadeklarowało, że nie zna żadnej katolickiej stacji radiowej.

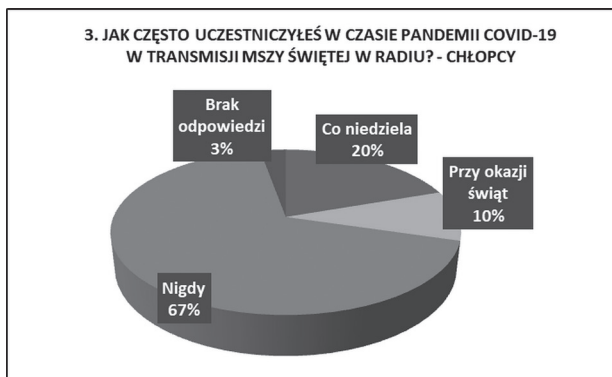
Kiedy zaś uczniowie zostali zapytani, jakich stacji radiowych słuchają, najczęściej – 33,3% wymieniło Radio RMF FM. *Radio Zet* i *Radio Maryja* słucha po 24,1% ankietowanych. Na trzecim miejscu jest Radio ESKA – 13,5%, dalej RMF Max – 5,7%. *Katolickiego Radia Podlasie*, które jest rozgłośnią diecezjalną słucha 2,1% uczniów klas VI-VIII z terenu parafii pw. św. Bartłomieja Apostoła w Korytnicy Łaskarzewskiej. Młodzież najczęściej słucha radia posługując się tradycyjnym radioodbiornikiem – 68%. Ze smartfonu korzysta 27,7%, z laptopa 12,8%, a telewizora 2,1%.

Wykres 2. Częstotliwość korzystania z mszy św. poprzez transmisje radiowe

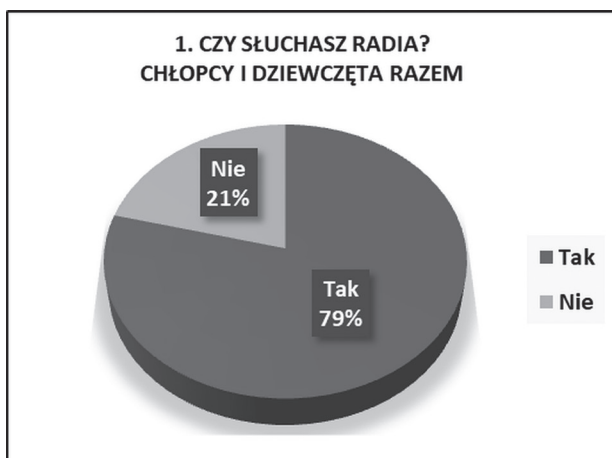

Wśród ankietowanej młodzieży 26% zadeklarowało, że uczestniczyło w transmisjach radiowych mszy św. co niedziela, a 16% przy okazji świąt. 55% ankietowanych nie brało udziału w tego rodzaju propozycjach.

Wykres 3. Częstotliwość korzystania z mszy św. poprzez transmisje radiowe – chłopcy

Wykres 4. Częstotliwość korzystania z mszy św. poprzez transmisje radiowe – dziewczęta

13% więcej dziewcząt niż chłopców uczestniczyło w transmisjach radiowych mszy św. co niedziela i analogicznie 11% więcej dziewcząt przy okazji świąt. Z pewnością duży wpływ na tę formę uczestnictwa miała rodzina, bowiem ankietowani najczęściej słuchają radia razem z rodziną – 45,4%, wymienili również, że z mamą – 3,5%.

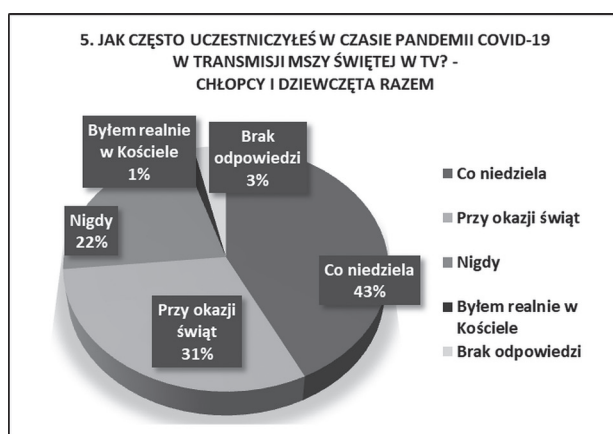
4.2. TV

Wszyscy ankietowani oglądają TV. Największą popularnością wśród badanych cieszą się TVP (wszystkie kanały) – 90,1%, POLSAT (wszystkie kanały) – 66,7% oraz TVN (wszystkie kanały) – 56,7%. Umiarkowane zainteresowanie dotyczy stacji PULS i PULS2 – 18,4%, TV TRWAM – 14,2%, TTV – 9,9% i ESKA TV – 5%. Ankieta okazała się trudna do wypełnienia, bowiem wśród wpisanych odpowiedzi dziewczyn, wiele dotyczyło nie stacji telewizyjnych, ale konkretnych programów, które znają lub oglądają. Przykładowe odpowiedzi: *Na sygnale; Szkoła; Ukryta prawda; Galileo; Pytanie na śniadanie*. Jedna z osób zaliczyła do stacji telewizyjnych *Radio Maryja*.

Odpowiedzi na pytanie, jakie stacje TV oglądasz najczęściej, rozłożyły się następująco: POLSAT (wszystkie kanały) – 46,1%, TVP (wszystkie kanały) – 44,7%, TVN (wszystkie kanały) – 28,4%. Uczniowie oglądają również stacje TV TRWAM – 12,8%, PULS i PULS 2 – 9,21%, TTV – 7,8%. Wśród katolickich stacji telewizyjnych ankietowani wymienili przede wszystkim TV TRWAM – 57,4%, która z pośród wszystkich udzielonych odpowiedzi jest jedyną prawidłową. W pozostałych, wymienianych stacjach telewizyjnych są obecne pojedyncze programy o tematyce religijnej, a cały profil stacji jest świecki.

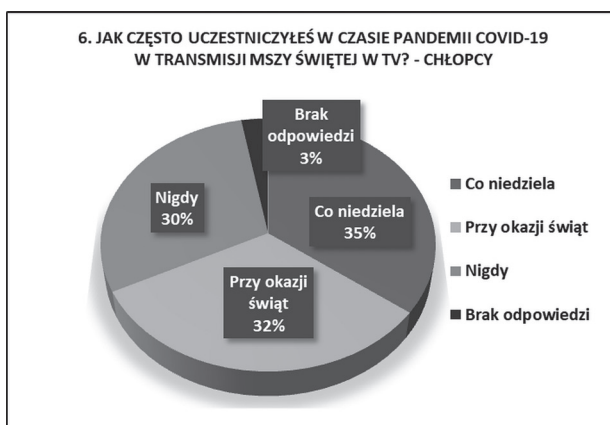
75,9% uczniów z klas VI-VIII szkoły podstawowej ogląda telewizję z rodziną, 44,7% samemu, 32,6% ze znajomymi, a 2,1% badanych nie udzieliła odpowiedzi. 91,5% wszystkich badanych ogląda programy telewizyjne na tradycyjnym telewizorze, 22,7% ogląda telewizję w smartphonie, 20,6% korzysta z komputera lub laptopa, a tylko 1,4% respondentów wykorzystuje do tego tablet.

Wykres 5. Częstotliwość uczestnictwa we mszy św. poprzez transmisje telewizyjne

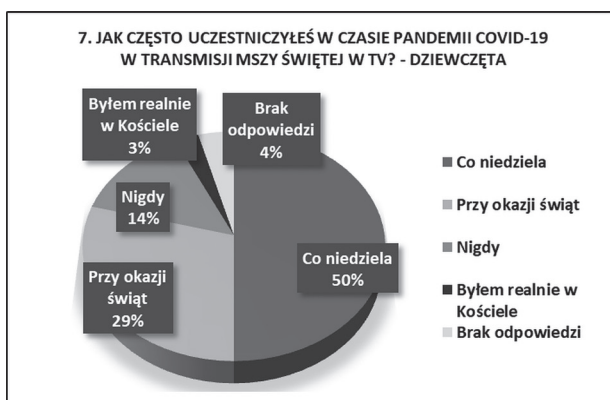

Ankietowana młodzież zadeklarowała, że 43% uczestniczyło w transmisjach telewizyjnych mszy św. co niedziela, 31% przy okazji świąt, a 22% nigdy nie uczestniczyło w tego rodzaju propozycji. Dwie osoby dopisały, że uczestniczyły we mszy św. zawsze w kościele.

Wykres 6. Częstotliwość uczestnictwa we mszy św. poprzez transmisje telewizyjne – chłopcy

Wykres 7. Częstotliwość uczestnictwa we mszy św. poprzez transmisje telewizyjne – dziewczęta

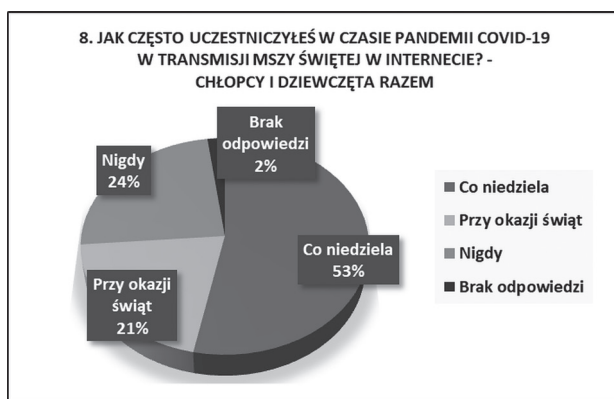
15% więcej dziewcząt, niż chłopców uczestniczyło w transmisjach mszy św. co niedziela w TV, analogicznie 11% więcej dziewcząt przy okazji świąt. Z pewnością duży wpływ na tę formę uczestnictwa miała rodzina, bowiem ankietowani najczęściej oglądają telewizję z rodziną – 75,9%, 44,7% samemu, a 32,6% ze znajomymi. 2,1% badanych nie udzieliła odpowiedzi.

Dodatkowe pytania o uczestnictwo w innych transmisjach o charakterze religijnym wykazało, że 5,7% uczestniczyło w transmitowanej modlitwie *Anioł Pański* i 2% w modlitwie różańcowej i *Apelu Jasnogórskim*. 9,9% osób oglądało program *Ziarno*.

4.3. Internet

Wszyscy ankietowani korzystają z internetu. Najwięcej ankietowanych - 73% - korzysta z internetu w domu, 37,6 % robi to wszędzie, gdzie jest to możliwe, 13,5% korzysta z sieci będąc u znajomych, a 10,6% w szkole. 95% badanych do korzystania z internetu wykorzystuje na pierwszym miejscu smartfon, 81,6% posługuje się komputerem stacjonarnym lub laptopem, 10,6% – telewizorem, 9,9% - tabletem, a po 1,4% korzysta ze smartwatcha lub konsoli do gier z dostępem do internetu. Ankietowani zadeklarowali, że czas korzystania z internetu jest zróżnicowany. Korzystanie z internetu od 1 do 3 godzin dziennie zadeklarowało 10,6 % ankietowanych, od 3 do 5 godzin 12,1 % respondentów. Niektórzy korzystają z internetu jeszcze dłużej.

Wykres 8. Częstotliwość uczestnictwa we mszy św. online

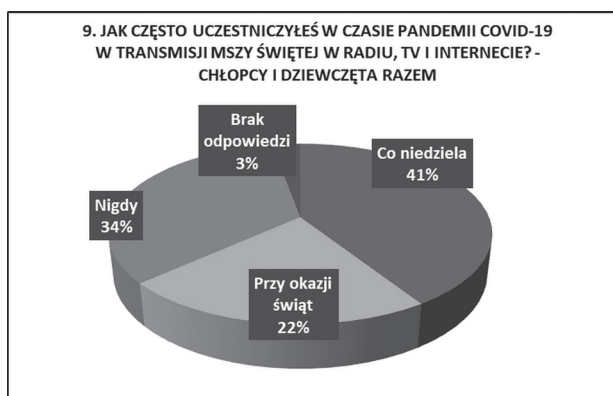
Ankietowana młodzież zadeklarowała, że 53% uczestniczyło w transmisjach online w mszy św. co niedziela, 21% przy okazji świąt, a 24% nigdy nie brało udziału w tego rodzaju propozycji. Ponownie dwie osoby dopisały, że uczestniczyły w mszy św. zawsze w kościele. Młodzież na pytanie o strony internetowe, poprzez które łączyła się z transmisją online mszy św. wskazała następujące adresy: Facebook – 90 z 141 uczniów (63,8%), 4,2% – nie pamięta z jakiego źródła transmisji korzystała, 5 uczniów (3,5%) uczestniczyło w transmisji na YouTube. 24,1% nie uczestniczyła

w transmitowanej mszy św. na stronach internetowych lub portalach społecznościowych. Trzeba odnotować, że parafia prowadzi własny profil na Facebooku i jak widać z deklaracji 90% ankietowanych zna ten adres. Deklaracje uczestnictwa we mszy św. online różnicują nieznacznie dziewczęta i chłopców. Różnica wynosi od 1 do 2% respondentów na korzyść dziewcząt.

Młodzież na pytanie o znajomość stron internetowych z treściami religijnymi udzieliła następujących odpowiedzi: 57,4% badanych nie zna takich stron, 25,5% wskazało stronę internetową i profil na Facebooku parafii św. Bartłomieja Apostoła w Korytnicy Łaskarzewskiej, 9,2% wymieniło stronę internetową diecezji siedleckiej, 3,5% zna Biblię w formie online oraz portal mateusz.pl, 2,1% wymieniło kanał YouTube – ks. Tomasza Kosteckiego. Ponadto pojedyncze osoby wymieniły wyszukiwarkę Google, tygodnik *Echo Katolickie*, *Katolickie Radio Podlasie*, *Radio Maryja*, TV TRWAM i jedna osoba napisała, że ogląda bajki religijne, bez podawania innych, konkretnych informacji. Wśród najczęściej wymienianych portali społecznościowych, na których uczniowie klas VI-VIII spotykali się z profilami o tematyce religijnej jest podawany Facebook – 50%, następnie YouTube – 23,4%, a na trzecim miejscu znalazł się TikTok – 17%. Należy zauważyć, że 41,1% ankietowanych nie udzieliło odpowiedzi na pytanie o portale społecznościowe z tematyką religijną.

Zestawiając wyniki wszystkich dostępnych form uczestnictwa w transmisji mszy św. w czasie restrykcji związanych z pandemią koronawirusa poprzez radio, telewizję i internet otrzymaliśmy następujące wyniki, przedstawione na poniższym diagramie.

Wykres 9. Zestawienie ogólne uczestnictwa we mszy św. poprzez radio, TV i internet

Zakończenie

Młodzież wiejska wobec propozycji udziału we mszy św. transmitowanej przez media w okresie pandemii Covid-19 odpowiedziała pozytywnie. Dla ankietowanej młodzieży msza św. była ważna. 41% respondentów uczestniczyło w niej co niedziela, a 22% przy okazji świąt. W sumie 63% udziału młodzieży to wysoki wskaźnik wobec rezultatów innych sondaży przeprowadzonych w podobnej grupie badawczej. Analizując własny rozwój religijny podczas korzystania z mszy św. transmitowanej w czasie pandemii koronawirusa 6,7% ankietowanych stwierdziło, że było to konieczne, aby w takiej formie uczestniczyć we mszy świętej, 33,3% podkreślało, iż skupienie się na nabożeństwie było trudne, 35% zadeklarowało, że brakowało im uczestnictwa w Eucharystii w parafii, a niektórzy chodzili realnie na mszę św. do kościoła.

Z drugiej strony widać, że poza udziałem w mszy św. tylko nieliczni dbali o inne formy modlitwy czy ogólnie własnego rozwoju religijnego. Młodzież nie widzi również w propozycjach mediów diecezjalnych oferty dla siebie. Ogólnie dużo korzysta z mediów, ale mało z propozycji dotyczących rozwoju duchowego. Artykuł jest fragmentem większych badań, które dotyczyły także innych środków masowego przekazu, jak np. prasa czy korelacji pomiędzy wspólnym korzystaniem z mediów, a wspólną modlitwą podczas pandemii Covid-19. Dotyczyły one również uczestnictwa w szkolnej nauce religii online. Wiele argumentów bez wątpienia wymaga pogłębienia. Przygotowana ankieta miała swoje ograniczenia. Założono m.in. że młodzież sama wpisze nazwę radia, telewizji czy strony internetowej, co okazało się zbyt trudne. Gdyby kateria możliwości odpowiedzi była rozszerzona o konkretne dane, możliwe, że odpowiedzi byłyby pełniejsze. Zauważyć jednak można, że postawy wobec wartości związanych z życiem na terenach wiejskich zmieniają się. Badanej młodzieży jeszcze blisko do wartości religijnych, otwartości i ufności wobec Pana Boga, ale gdy pójdą do szkół średnich do miasteczek i miast to przekaz tych wartości może zostać przerwany. Okres pandemii wywołał duże zaangażowanie pastoralne w mediach i poprzez media. Facebookowy profil parafii tętnił życiem, także wśród ludzi młodych. Z pewnością ważniejsze jest codzienne towarzyszenie młodzieży na terenach wiejskich, ale bez aktywnego udziału w mediach, chociażby społecznościowych, trudno mówić, że zachowamy te tradycje, które były przekazywane z pokolenia na pokolenie i przetrwały do dzisiejszych czasów.

Streszczenie

Artykuł definiuje pojęcie wsi i wartości, jakimi kierują się ludzie mieszkający na terenach wiejskich. W tym kontekście analizowane są wyniki kwerendy naukowej połączone z obserwacją uczestniczącą autora. Badania sondażowe prowadzone były wśród uczniów klas VI-VII szkół podstawowych na terenie Parafii pw. Św. Bartłomieja Apostoła w Korytnicy Łaskarzewskiej. Dotyczyły podejścia młodzieży wiejskiej do mediów, a zwłaszcza do ich funkcji ewangelizacyjnej i duszpasterskiej w czasie pandemii Covid-19.

Summary

The attitude of the rural youth to a proposal of participating in a holy mass online during the Covid-19 pandemic in the view of the own research conducted in the parish of Saint Bartlomew the Apostle in Korytnica Łaskarzewska

The article defines the concept of a village and values that people living in rural areas follow. In this context, there are an analysis of the results of a scientific query combined with the participant observation of the author. The survey research was conducted among students of 6-8 grades of the primary schools in the parish of Saint Bartłomiej the Apostle in Korytnica Łaskarzewska. It referred to the approach of rural youth to the media, especially to their evangelizing and pastoral function during the Covid 19 pandemic.

Bibliografia:

[B.a.]. *Zniesienie stanu epidemii COVID-19 (...)*. Pobrano z: <https://szczepienia.pzh.gov.pl/zniesienie-stanu-epidemii-covid-19-obowiazuje-stan-zagrozenia-epidemicznego/> [25.05.2022].

[B.a.]. *Gmina Sobolew w liczbach*. Pobrano z: https://www.polskawliczbach.pl/gmina_Sobolew [5.08.2022].

[B.a.] *Gmina Trojanów w liczbach*. Pobrano z: https://www.polskawliczbach.pl/gmina_Trojanow [5.08.2022].

[B.a.]. *Historia parafii Korytnica Łaskarzewska*. Pobrano z: http://parafia-korytnica.pl/?page_id=97 [5.08.2022].

[B.a.]. *Zniesienie dyspens od uczestnictwa w niedzielnej Mszy świętej od 20.06.2021*. Pobrano z: <https://archidiecezjalubelska.pl/blog/zniesienie-dyspens-od>

-uczestnictwa-w-niedzielnej-mszy-swietej-od-20-06-2021/ [25.05.2022].

[B.a.]. Wieś. W: *Encyklopedia PWN*. Pobrano z: <https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/Wie%C5%9B.html> [23.05.2022].

Apel Przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski o przestrzeganie zasad bezpieczeństwa sanitarnego podczas uroczystości religijnych (26.03.2021). Pobrano z: <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/apel-przewodniczacego-konferencji-episkopatu-polski-o-przestrzeganie-zasad-bezpieczenstwa-sanitarnego-podczas-uroczystosci-religijnych/> [25.05.2022].

Chałas, K. (2007). *Wychowanie ku wartościom wiejskim jako szansa integralnego rozwoju wychowanka*. Lublin: KUL.

Chałas, K., Bodora, A., Buk-Cegiełka, M. (2022). *Aksjologiczny potencjał środowiska wiejskiego źródłem szans integralnego rozwoju i wielostronnej aktywności uczniów*. t. I. *Przyroda – Ekologia – Praca rolnika – Przedsiębiorczość – Kultura ludowa – Integracja społeczna*. Lublin: Polihymnia.

Chałas, K., Maj, A. (2016). *Teorie wartości – obiektywistyczne i subiektywistyczne*. W: K. Chałas, A. Maj (red.), *Encyklopedia aksjologii pedagogicznej*. Radom: Polowen.

Chmielewski, M., Nowak, M., Stanisław, P., Szulik-Kałuża, J., Wadowski, D. (2022). *Komunikacja Kościoła katolickiego w Polsce w okresie pandemii Covid-19. Raport z badań interdyscyplinarnych*. Kraków: Wydawnictwo «scriptum».

Gurda, K. (2020) *Zarządzenie Biskupa Siedleckiego w związku z epidemią koronawirusa (12.03.2020)*. Pobrano z: <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/zarzadzenie-biskupa-siedleckiego-w-zwiazku-z-pandemia-koronawirusa/> [5.08.2022].

Gurda, K. (2020). *Zarządzenie Biskupa Siedleckiego Kazimierza Gurdy w związku z wprowadzeniem stanu zagrożenia epidemicznego (14.03.2020)*. Pobrano z: <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/zarzadzenie-biskupa-siedleckiego-po-wprowadzeniu-stanu-zagrozenia-epidemiologicznego/> [5.08.2022].

Gurda, K. (2020). *Rozporządzenie Biskupa Siedleckiego na czas trwającej epidemii koronawirusa oraz obchodów Wielkiego Tygodnia i Triduum Paschalnego (26.03.2020)*. Pobrano z: <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/rozporzadzenie-biskupa-siedleckiego-na-czas-trwajacej-epidemii-koronawirusa-oraz-obchodow-wielkiego-tygodnia-i-triduum-paschalnego/> [5.08.2022].

Gurda, K. (2020). *Dekret Biskupa Siedleckiego w sprawie ślubów w piątek (15.04.2020)*. Pobrano z: <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/dekret-biskupa-siedleckiego-w-sprawie-slubow-w-piatek/> [5.08.2022].

Gurda, K. (2020), *Zarządzenie Biskupa Siedleckiego Kazimierza Gurdy dotyczące Pierwszej Komunii św. w trwającym stanie epidemicznym (18.04.2020)*. Pobrano z: <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/zarzadzenie-biskupa-siedleckiego-kazimierza-gurdy-dotyczace-pierwszej-komunii-sw-w-trwajacym-stanie-epidemicznym/> [5.08.2022].

Gurda, K. (2020). *Komunikat Biskupa Siedleckiego Kazimierza Gurdy w związku z wprowadzeniem w Polsce nowych obostrzeń sanitarnych (17.10.2020)*. Pobrano z: <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/komunikat-biskupa-siedleckiego-kazimierza-gurdy-w-zwiazku-z-wprowadzeniem-w-polsce-nowych-obostrzen-sanitarnych/> [5.08.2022].

Gurda, K. (2021). *Dekret Biskupa Siedleckiego o możliwości zyskania dyspensy do zawarcia małżeństwa w piątek (25.02.2021)*. Pobrano z: <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/dekret-biskupa-siedleckiego-o-mozliwosci-zyskania-dyspensy-do-zawarcia-malzenstwa-w-piatek/> [5.08.2022].

Jan Paweł II (1991). *Papież pragnie być waszym głosem. Przemówienie wygłoszone podczas spotkania z Indianami w Cuilapán (Meksyk, 29.01.1979)*. W: E. Marciniak (opr.), *Ojciec święty do rolników. Dokumenty, przemówienia, homilie (11-14)*. Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników.

Jan Paweł II, (1991). *Co się stało z przykazaniem <<nie cudzołóż>> w naszym polskim życiu? Homilia wygłoszona podczas Mszy Św. przy kościele Bożego Miłosierdzia w Łomży (5.06.1991)*. *L'Osservatore Romano /wyd. polskie/, nr 5, 39-40*.

Kiciński, A. (2004). *Radio, Tv, Internet, prasa na katechezie w diecezji siedleckiej*. W: S. Kulpaczyński (red.). *Środki audiowizualne w katechezie (173-181)*. Lublin: Polihymnia.

Komunikat Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów KEP (02.04.2020). Pobrano z: <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/komunikat-komisji-ds-kultu-bozego-i-dyscypliny-sakramentow-kep/> [25.05.2022].

Kowalczyk, S. (2006). *Człowiek w poszukiwaniu wartości. Elementy aksjologii personalistycznej*. Lublin: KUL.

Łobocki, M. (2010). *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*.

Kraków: IMPULS.

Ministerstwo Zdrowia, (2020). *Pierwszy przypadek koronawirusa w Polsce*. Pobrano z: <https://www.gov.pl/web/zdrowie/pierwszy-przypadek-koronawirusa-w-polsce> [25.05.2022].

Penitencjaria Apostolska (2020). *Dekret (19.03.2020)*. Pobrano z: <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/dekret-penitencjarii-apostolskiej-odnosnie-przyznania-specjalnych-odpustow-dla-wiernych-w-obecnej-sytuacji-pandemii/> [25.05.2022].

Penitencjaria Apostolska, (2020). *Dekret (22.10.2020)*. Pobrano z: <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/dekret-stolicy-apostolskiej-przez-caly-listopad-a-nie-tylko-przez-8-dni-od-uroczystosci-wszystkich-swietych-bedzie-mozna-otrzymac-odpust-zupelny-dla-wiernych-zmarlych/> [25.05.2022].

Pilch, T. (1998). *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.

Przywara, B., Adamski, A., Kiciński, A., Szewczyk, M., Jupowicz-Ginalska, A. (2021). Online Live-Stream Broadcasting of the Holy Mass during the COVID-19 Pandemic in Poland as an Example of the Mediatisation of Religion: Empirical Studies in the Field of Mass Media Studies and Pastoral Theology. *Religions* 12, nr 4 (261), <https://doi.org/10.3390/rel12040261>.

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, (2003). *Ustawa z dnia 29 sierpnia 2003 r. o urzędowych nazwach miejscowości i obiektów fizjograficznych*, Dz.U. 2003 nr 166 poz. 1612.

Strużyk, A., *Pandemia koronawirusa na świecie i w Polsce – kalendarium*. Pobrano z: <https://www.medicover.pl/o-zdrowiu/pandemia-koronawirusa-na-swiecie-i-w-polsce-kalendarium,7252,n,192> [25.05.2022].

Styk, J. (1993). *Chłopski świat wartości*. Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników.

Szczepański, J. (1970). *Elementarne pojęcia socjologii*. Warszawa: PWN.

Turowski, J. (1993). *Socjologia. Małe struktury społeczne*. Lublin: TN KUL.

Urgacz, B. (1991). *Osobowa koncepcja kultury wsi*. Warszawa: PAN Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa.